

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмощие и приспособяване“

ОБРАЗОВАНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА –
КРИЗА НА ХУМАНИТАРИСТИКАТА В XXI ВЕК
И FACEBOOK ОБЩЕСТВОТО

Наташа Крумова-Христемова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

LITERARY EDUCATION –
A HUMANITARISTICS CRISIS WITHIN THE 21ST CENTURY
AND THE FACEBOOK SOCIETY

Natasha Hristemova-Krumova
University of Sofia St. Kliment Ohridski

Abstract. The subject of this report is to outline some of the problematic fields of humanities in the 21st century, to identify the challenges it faces, and also the role of the teacher in this process of “dissolution of literature in the field of social relations”, stemming from increasingly fast-moving technologies in modern society. In postmodern society, the Web undoubtedly influences readability, thought processes and the formation of “cultural” memory, so some of the teacher’s efforts to support the development of the cognitive abilities of the student are outlined. The literature education in the high school degree in the age of facebook society takes place in the free field of expression of the main actors in it – a teacher and a student.

Keywords: postmodern society, the Web, *facebook* society, critical reading and critical writing skills in literary education

Предмет на настоящия доклад е да се очертаят някои от проблемните полета в хуманитаристиката в XXI век, да се посочи пред какви предизвикателства е изправена тя, а също така каква е ролята на учителя в този процес на „разтваряне на литературата в полето на социалните отношения“, породени от все по-бързо навлизащите технологии в съвременния социум.

В постмодерното общество *Мрежата* безспорно влияе върху четивността, мисловните процеси и формирането на „културна“ памет (Кар 2012: 56), ако се позовем на Николас Кар, а това десетилетия наред е било запазена територия на литературата, в този ракурс на съждения на преден план изпъкват някои от усилията на учителя за подпомагане на развитието на когнитивните

способности на ученика. Обучението по литература в гимназиалната степен в епохата на *facebook* обществото се осъществява в свободното поле за изява на главните действащи лица в нея – *учител* и *ученик*. Важен аспект от работата между тях е екипността, за да е успешен техният образователен дизайн, а на преден план изпъква необходимостта от осмисляне на мястото на методиката на преподаване. Детерминирането у учениците на умения за критическо четене и критическо писане в обучението по литература е ключова стъпка, тъй като образованието по литература е в постмодерното общество, където е видна кризата на хуманитаристиката в ХХІ век. Взаимоотношенията между учителя и ученика трябва да бъдат разглеждани вече във връзка с *Мрежата*, която става екзистенциална, тъй като за учениците техните социални контакти, памет, информация и култура минават през нея. Животът на ученика може да бъде сравнен с фрагменти от чужд живот на „персонализираното“ общество, което въпреки споделянията в *Мрежата* остава анонимно и самотно. По какъв начин обаче обучението по литература може да под/с-помогне ученикът да не се загуби сред информационния поток, където модерният човек е в глобалния свят, той е публична личност, но и е същевременно анонимен, алиениран? Ако учителят търси алтернатива, за да осъществи качествена образователна комуникация, то той трябва да се стреми и да съумее да подпомогне проектирането на свят заедно с учениците си. Неговите ролеви функции ще бъдат не само на участник, но и на наблюдател в дизайна на урока. Доколко обаче преподавателят по литература има автономията да бъде „институцията“, която ще трафемира поливалентните смисли, които ще се породят в съзнанието на ученика, да изградят у него ценностния регистър, около който той да формира своята нравствена скала? Еднозначен отговор едва ли може да бъде даден.

В книгата си „Учител по литература ли? Не съм от тях“ проф. Никола Георгиев посочва, че: „Няма непротиворечива професия, но коя ли е по-противоречива от учителската? Сложността и раздвоението на обществения ред и човека се проявяват тука както едва ли някъде другаде. Професия, която възвисява и принизява и учителя, и питомците му. Всеки, който обучава, властва над обучаваните. Според едни това е за добро, според други – за лошо, а според и двете страни е неизбежно.“ (Георгиев 2010: 12). Нелека задача е днес да бъдеш учител, но кога ли всъщност е било?! Конформизмът в обществените нагласи често пъти е спирачка по пътя на еволюционните ни лъкатушения, историята е богата на такава фактология, уви. Важен аспект от работата на преподавателя е дали ще заложи на концепцията за *надмощие* над ученика при преподаването или ще се *приспособява* в работата си с него. Ако учителят съумее да формира критичен подход у учениците при анализиране на литературните текстове, той би могъл да провокира у тях не само евристичните им нагласи за изява, но и тяхната саморефлексия. При критическото мислене информацията не е краен пункт, а е отправна точка, а това е един от възможните пътища, за да се постигне качествено преподаване на учебния материал.

Разграничаванията между бързото и бавното мислене (Канеман 2012: 52), както посочва в книгата си „Мисленето“ Даниъл Канеман, при човека и пребиваването му в новите социални парадигми на интернет обществото би ли могло да замени необходимостта от четенето на сериозна литература (известни и под разпространените понятия „литературен канон“, „литературна класика“), или литературата е обречена да пребивава в епохата на *facebook* обществото, където маргиналиите могат да се превърнат в знакови хронотопи на един лутащ се индивид в социума? На тези въпроси преподавателят по литература в гимназиалната степен едва ли ще даде категоричен отговор на своите ученици, но би могъл да ги подтикне със сигурност към размисъл.

Апориите на Сократ, Зенон Елейски и Кант днес биха били интелектуално предизвикателство не за масовия читател, а за интелектуалците, устремени към знанието като ценност. Идеологическите доминанти днес са много, ценностите са подложени на преосмисляне, дори възниква реторичното питане има ли нужда от такива. Когато обаче едно общество загуби способността си да задава въпроси, да бъде стожер на културата и образоваността, то то е обречено на интелектуална смърт. В този аспект на разсъждения възниква питането какъв ще е инструментариумът, с който ще борави учителят. Той трябва да е базиран не само на критическата литература по различните теми, но и на учебниците, които, както посочва проф. Атанасов в своята статия „Литературно образование и критика“, „са критически модели, които конструират конкретния текст спрямо комплекса от художествени текстове и интерпретират тези текстове в полето от феномените и значенията на българската литература и култура“ (Атанасов). Учителят ще трябва да е фасилитаторът, който ще „пре-веде“ литературните текстове не само през корелацията на множеството учебни стратегии за работа, като дискусии, създаване на писмени работи (есе и интерпретативно съчинение, съгласно учебните програми в гимназиалната степен на образование), групова работа, но и да създаде условия, в които да се осъществи функционалната грамотност на учениците. Как ще се постигне тази литературна адаптация и езикова култура и грамотност у учениците, е въпрос с множество отговори, но безспорно преподавателят трябва да се превърне в човека, провокиращ размисли у учениците, а не да ги стимулира към репродуциране на знания, които са готови щампи. Дали ще успее в това си начинание? Да, ако той не се стреми към преподаване само на теоретични конструкти, а провокира у учениците критическо мислене и критически анализ. Репрезентирането на множеството смисли при учениците, понятието „мимезис“, според разбирането на Аристотел, като подражание, ще проектира един свят, в който литературните текстове не са суха и изпразнена от съдържание книжна факталогия, а генериран ценен опит на нашите предци. Навярно тогава няма да бъдем поставени пред дилемата, дали образованието по литература разкрива кризата на хуманитаристиката в XXI век, а ще бъде част от глобалното учене през целия живот, а в частност – обучението по литература в епохата на *facebook* обществото.

Метакогнитивният процес на мислене за ученето у учениците е важна цел за преподавателя по литература в гимназиалната степен, защото е от съществено значение да се разбере от учениците, че четенето на заложените в учебните програми текстове не е, за да се мултиплицират някакви готови литературоведски шампи и клишета, с които те да боравят. Ключов аспект е у учениците да се развият умения да извличат информация от различни типове текстове (като сфери на общуване и жанрове), да се работи по посока на изграждане на умения за анализ на художествен текст (независимо в коя литературна епоха е създаден). Учителят трябва да посочи на учениците спецификата на литературно-историческия контекст, в който е създадено произведението, да изгради у тях модели, чрез които да могат да конструират смисли въз основа на познавателните си равнища и придобити знания.

Днес, в ХХІ век, обаче учителят в своето преподаване има конкурент в лицето на *Мрежата*, тъй като учениците са фокусирани предимно чрез съизмерването си в социалните мрежи, където тяхното одобрение е приоритетен фактор на съществуването им. Преподаването на български език и литература е обучение, ориентирано не само към даване на знания, но и към развиването на умения за комуникация и грамотност. В множество нормативни документи е посочено точно това. Но в дискурсната ситуация на обучението учител – ученик все повече нарастват очакванията към учителя. Ако запитате един съвременен ученик какъв се очаква да е добрият учител за него, ще получите множество отговори, но преобладаващото ще е, че той трябва да е компетентен, атрактивен и мотивиращ ги. Всеки учител иска да отговори на високите изисквания на учениците си, но претрупан от бюрократичната документация, спусната му от административните институции, той все повече се задушава да бъде забавният и експериментиращ преподавател. От другата страна, на „барикадата“ е, че сме в епохата на *facebook* обществото, където предизвикателствата за учениците са разнопосочни. Доколко обаче учителят ще успее да реализира своите стратегии за преподаване, воден от хуманистичните подбуди, че дава на своите ученици знания, формира у тях умения, а от по-съществено значение е да ги научи да бъдат ценностни хора, да обичат онова, което създават. Позовавайки се на едно от твърденията на проф. Н. Георгиев в книгата му „Тревожно литературознание“, се натъкваме на още един немаловажен фактор, а именно, че: „Устойчивостта и неустойчивостта на литературоведските концепции е свързана и с начина на тяхното възникване. В едната посока действа правилото за, с извинение, на разградения двор, в другата – вътрешното литературоведско самопораждане. В първия случай литературоведското мислене се оказва част или пряко повлияно от това, което става извън него“ (Георгиев 2006: 49). Със сигурност учителят ще трябва да работи в посока на приспособяване, съобразявайки се с литературните конвенции, ще се наложи обаче да търси нови средства и похвати за преподаване на литературата, за да въздейства адекватно на учениците си.

От съществено значение обаче е и един друг аспект, който в бъдеще ще е приоритетен за учениците, а именно тяхната реализация в живота. Знаейки този факт, учителят, като един от факторите в този процес на изграждане на умения у учениците, трябва да се съобразява, че „образованието е в сърцевината на Лисабонската стратегия за изграждане Европа на знанието, което означава, че то следва да бъде ориентирано преди всичко към реализацията на младите хора и към нуждите на пазара, тъй като именно по този начин ще играе ключова роля в социалните политики за развитие на човешките ресурси на Европейския съюз“ (Атанасов 2010), както посочва в статията си „Образование и е-ресурси в учебна среда“ проф. Владимир Атанасов. За това, разбира се, е необходимо качествено образование, явно е, че учителят от XXI век ще трябва да се приспособи към нуждите на постмодерните времена, в които живеем. Проблемът е обаче дали обществото ще съумее да не прави компромиси, като загърбва хуманитаристиката, а набляга все повече на технологиите. По-скоро те трябва да станат част от новите средства, които ще подпомогнат литературните конвенции, новите средства и похвати, с които ще работят преподавателите.

Надмогване или *приспособяване* ще бъде преподаването по литература и ще съумеят ли учителят и ученикът днес да извървят пътя заедно, надмогвайки инерциите на *Мрежата*, в чиято клопка са попаднали макар и по различни начини? Предизвикателството за всеки хуманитарист днес е, че който се е докоснал до полифоничната множественост от смисли, които са трупани от мислители векове наред, не може да остане безразличен към нейната загуба. Деликатно и не по силите на всеки преподавател е да „преведе“ тази многозначност до съзнанието на ученика, роден във *facebook* обществото. Хуманитаристиката днес е изправена пред поредното предизвикателство, тя е оцеляла до XXI век, защото е репрезентирала и конструирала светове, които са помагали на човека да оцелее в различни кризи за социума, затова образованието по литература е онзи духовен мост, който може да е фундаментът, необходимата духовна опора за човечеството, която ще го изведе извън галактиките на познатите ни светове във все повече технологизиращия ни се свят.

Библиография

- Атанасов:** Атанасов, Владимир. *Литературно образование и критика*. – В: <liternet.bg/publish/vatanasov/obkrit.htm> (посетен на 08.07.2017).
- Атанасов 2010:** Атанасов, В. *Образование и е-ресурси в учебна среда*. – В: *Български език и литература*, 2010 г., кн. 3.
- Георгиев 2006:** Георгиев, Никола. *Тревожно литературознание*, София: изд. „Просвета“, 2006.
- Георгиев 2010:** Георгиев, Никола. *Учител по литература ли? Не съм от тях*. София: изд. „Просвета“, 2010, с. 12
- Канеман 2012:** Канеман, Даниъл. *Мисленето*. София: изд. „Изток&Запад“, 2012.
- Кар 2012:** Кар, Николас. *Под повърхността*, София: ИК „ИнфоДАР“, 2012.

